

Från matematikmaskin till IT

Forskningssekreterare: Sofia Lindgren

Fokusgrupp: Media

Slutrapport

2009-01-08

Slutrapport: Media

Mitt arbete som forskningssekreterare inom dokumentationsprojektet ”Från matematikmaskin till IT” med ansvar för tidig datorhistoria inom media inleddes den 16 juli 2008 och avslutades den 8 januari 2009. Mitt arbete har utgjort 50 % av fokusområdet media. Inom ramen för de resterande 50 % har Mirko Ernkvist studerat datorspel och Anna Orrghen har studerat konstnärers arbete med datorer. Under min tid i projektet genomförde och redigerade jag fem intervjuer med aktörer inom området och genomförde och redigerade ett vittnesseminarium: *Fackpress på dataområdet: Exempel från 1960- och 1970-talet*. I det följande ska jag beskriva inventeringen av området och urvalet av informanter, planeringen och genomförandet av intervjuerna och vittnesseminariet, samt arbetet med redigering och publicering av detta. Slutligen ska jag ge några uppslag för fortsatt forskning och dokumentation.

Inventering och urval

Eftersom vissa områden redan studerats inom detta fokusområde beaktade jag vilka områden som redan belysts och utöver det hölls samtal med projektledare Per Lundin och forskningssekreteriatet som satts samman inför hösten 2008. Ingen fokusgrupp fanns tillsatt för fokusområdet Media. Däremot fick jag kontakt med Pär Rittsel, journalist vid *Computer Sweden* som jag kunde bolla idéer med. Tre teman kom att belysas inom det här området. På förslag från forskningssekreterare Gustav Sjöblom valde jag att studera fackpress på dataområdet, vilket vittnesseminariet kom att handla om. Två av intervjuerna fokuserade även på detta tema. I ett inledningsskede ämnade jag även att studera hur övrig, mer allmänt orienterad media rapporterat om datorer och intervjuade därför två journalister som arbetat med radio och tv på detta tema. Dessvärre ville den ena informanten ta tillbaka sin intervju och därför återstår nu bara en intervju om en vetenskapsjournalist arbete med att rapportera om datorer under 1970- och 80-talet. Det tredje temat var dataföreningar. Här fortsatt jag att studera dataföreningar som jag gjort inom fokusområdet ABM, men inom ramen för detta fokusområde närmade jag mig en annan

typ av dataföreningsverksamhet likt den som behandlades i vittnesseminariet om Lysator 21/2 2008. På så vis finns en spridning inom projektet beträffande olika typer av föreningsverksamhet. Två intervjuer hölls med medlemmar från dataföreningen Stacken vid KTH.

I arbetet med fackpress på dataområdet var en sammanställning av äldre dataorienterade tidskrifter som utarbetats av bibliotekarie Anne Marcusson vid Tekniska museet till stor hjälp. Sammanställningen hade Anne Marcusson tidigare satt samman till forskningssekreteriatet. Pär Rittsel har även i en artikel i *Computer Sweden*¹ skrivit om framväxten av datapress som också fungerade som en vägledning. Efter en genomgång av material (tidskrifterna i fråga) och samtal med centrala aktörer blev det tydligt att datafackpressen började växa fram under 1960-talet och därför valde jag att avgränsa vittnesseminariet till utvecklingen 1960–1980. När jag planerade vittnesseminariet utgick jag från att representanter från flera olika centrala tidskrifter skulle vara representerade samt att panelen bestod av personer som varit aktiva vid olika tidpunkter under perioden 1960–1980. Frågor som bland annat behandlades vid seminariet berörde hur arbetet sett ut med rapportering om datorer, vilka aktörer som funnits med och hur relationerna till industrin sett ut. Ett centralt tema vid vittnesseminariet var huruvida man skulle anställa tekniskt kunnig personal eller journalister i redaktionerna för tidningarna. Intervjun med Jan Aschan (se nedan) är ett komplement till seminariet då han inte kunde närvara vid vittnesseminariet. Bengt Marnfeldt intervjuades också inom ramen för detta då mindre information än förväntat framkom om tidningen *Mikrodatorn* vid seminariet, vilket var en tidning som Bengt Marnfeldt kom att köpa 1978.

I mitt sökande efter journalister som fokuserade på rapportering och opinionsbildning om datorer blev det tydligt att vetenskapliga redaktioner på dagstidningar likt de som återfinns i dagens tidningar var något som etablerades senare än tidsperioden som är avsatt för detta projekt, samt att datarapporteringen i dagspress inte var särskilt omfattande.² Jag valde därför att dokumentera exempel inom radio och tv. I en tidigare intervju med Birgitta Frejhagen³ som gjorts inom projektet, nämner hon att hon bland annat samarbetat med Sven Stegfors gällande en programserie om datorer för tv. Därför intervjuar

¹ ”Fem decenniers datapress” Pär Rittsel, *Computer Sweden* 4/6 (2008).

² Telefonsamtal med Anna-Greta Dyring 29/8 2008.

³ Birgitta Frejhagen, intervju från 2007 av Per Lundin, Avdelningen för teknik- och vetenskapshistoria, KTH, Stockholm.

de jag Sven Stegfors eftersom han även gjort fler program om datorer i slutet av 1970- och början av 1980-talet, men dessvärre ville Sven Stegfors dra tillbaka intervjun och den finns inte med i den slutliga sammanställningen för detta fokusområde. Tom Engström gjorde radioprogram om datorer i slutet av 1970- och 1980-talet i olika vetenskapsprogram. Därtill hade han samarbetat med professor Lars Kristiansson som aktiv arbetat med informationsspridning om datorer. Tom Engström sammanställde också en slutrapport⁴ om "Datakraften i samhället" som var ett informationsprojekt initierat av Lars Kristiansson. Sammanfattningsvis blev detta tema ytligt belyst, bland annat i och med att den ena intervjun drogs tillbaka.

Förberedelse inför arbetet med dataföreningen Stacken låg nära det förarbete jag utfört inför vittnesseminariet om Lysator,⁵ då de båda dataföreningarna är lika till sin karaktär på så vis att de är studentledda föreningar som etablerades av män under 1970-talet. Relaterad litteratur som bland annat behandlar denna typ av kultur som jag tog del av är bland annat Jörgen Nissen, *Pojkarna vid datorn: Unga entusiaster i datateknikens värld*, T. F. Peterson, *Nightwork: A history of hacks and pranks at MIT* och Linus Walleij, *Copyright finns inte v3.0*. Peterson beskriver hacks bland studenter på MIT och inte specifikt dataorienterad verksamhet. Nissen beskriver däremot bland annat hur verksamheten ser ut i en typ av ung dataförening i slutet av 1980-talet där spel är centralt. Han diskuterar även dataintresserad ungdom i stort och andra grupper inom detta. Walleij ger en kort bakgrund över vad som skett i Sverige angående hackerkulturen i stort samt nämner kortfattat skapandet av dataföreningen Lysator.

Dokumentationen av Stacken möjliggör att jämförelser kan ske med Lysators verksamhet och kultur. Andra aspekter beträffande dokumentationen av Stacken är strävan efter en bredd i dokumentationen av denna typ av dataföreningsverksamhet, då det till synes finns skillnader i omgivningen av de två föreningarna i form av att Stacken etablerade sig i anslutning till en äldre högskoleverksamhet i en storstad medan Lysator verkade vid en relativt ny högskoleverksamhet i en mindre stad. Urvalet för de två intervjuerna skedde genom att jag kontaktade Stacken och fick reda på en del namn som var med i den tidiga verksamheten. Därefter valde jag att intervjua en av grundarna och en person som kom med senare i föreningen. Han var aktiv i den verksamhet som kom att ta plats senare

⁴ Tom Engström, *Datakraften i samhället: En slutmening om ett pionjärprojekt*, Forskningsrådsnämnden (Stockholm, 1983).

⁵ Se Sofia Lindgren & Julia Peralta (eds.) *Lysator: Transkript av ett vittnesseminarium vid Linköpings universitet den 21 februari 2008* (Stockholm, 2008).

under 1980-talet och tidigt 1990-tal vilket gjorde att även den tidsperioden kunde dokumenteras utöver själva tidpunkten för grundandet av föreningen.

Planerandet av intervjuerna samt vittnesseminariet skedde genom att jag kontaktade den tilltänkta informanten per telefon. I telefonsamtalet berättade jag om projektet ”Från matematikmaskin till IT” och syftet med projektet samt området som jag var intresserad av. Därefter ställde jag frågor om detta område och om personens delaktighet och roll i detta samt ifall en eventuell intervju/deltagande i vittnesseminariet var möjligt att genomföra och om personen kunde nämna andra centrala aktörer inom området. I samband med att jag frågade om de var intresserade av att bli intervjuade eller delta i vittnesseminariet redogjorde jag också för metoden inom projektet och att intervjun eller vittnesseminariet sedan skulle komma att förvaltas av Tekniska museet. Jag bad informanterna att sända mig ett cv i förväg om de hade möjlighet så att jag kunde förbereda intervjun eller vittnesseminariet. Samtliga intervjuer inleds med frågor om personernas bakgrund följt av frågor om det tema som var aktuellt för respektive intervju. Bland annat utgick jag från telefonsamtalen jag haft med personerna innan och i de två intervjuerna med journalister som rapporterat om datorer i media hade jag besökt Ljud- och Bildarkivet för att ta del av material som de producerat. Följande personer intervjuades:

Tom Engström:

Den första intervjun ägde rum med journalisten Tom Engström (f. 1942) och ägde rum den 22 augusti 2008 Tom Engströms bostad i Stockholm. Intervjun pågick i en timme och en kvart. Tom Engström har arbetat med bl.a. Sesam och Vetandets värld i Sveriges Radio. Beträffande hans arbete med rapportera om datorer samarbetade ofta han med professor Lars Kristiansson. Båda var bl.a. engagerade i projektet ”Datakraft i samhället” som syftade till att sprida information om datorer i början av 1980-talet.

Jan Aschan:

Den andra intervjun ägde rum med journalisten Jan Aschan (f. 1936) och ägde rum den 1 oktober 2008 på Dataföreningen i Sveriges kontor i Stockholm. Intervjun varade i dryg en timme. Jan Aschan anställdes 1967 av Fackpressförlaget för att arbeta med att lansera tidningen *Modern Datateknik*, en av de tidiga datatidningarna i Sverige över vilken han senare blev chefredaktör över. Under början av 1970-talet blev han chefredaktör för *Teknisk Tidskrift*.

Bengt Marnfeldt:

Den tredje intervjun ägde rum den 5 november 2008 med Bengt Marnfeldt (f. 1943), före detta vd över IDG-koncernen i Sverige samt tidningsmakare. Intervjun tog plats på IDG:s kontor i Stockholm och intervjun varade i en timme och tio minuter. Bengt Marnfeldt köpte 1978 tidningen *Mikrodatorn* som var en mindre tidning vid tidpunkten och bedrevs av två entusiaster. Bengt Marnfeldt fortsatte att arbeta med datatidningar genom att bland annat lansera *Computer Sweden* 1983.

Per Lindberg:

Den fjärde intervjun ägde rum med Per Lindberg (f. 1953) som var en av grundarna till dataföreningen Stacken på KTH. Intervjun genomfördes den 24 november på företaget Tirfing där Per Lindberg arbetar. I slutet av 1970-talet bildades Stacken i samband med införskaffning av hemdatorer. Medlemmarna använde sig också av stordatorerna vid KTH. Per Lindberg var medlem tills i på början 1980-talet och började att arbeta på datacentralen QZ.

Thord Nilsson:

Den femte intervjun ägde rum med Thord Nilsson (f. 1956) och genomfördes den 10 december i Dataföreningen i Sveriges lokaler i Stockholm. Thord Nilsson blev i början av 1980-talet engagerad i dataföreningen Stacken och berättar i intervjun om föreningens aktiviteter, såsom egen programmering och drift av stordatorer i föreningens egen regi samt resor till Lettland för att skänka datorer till olika universitet.

Redigering och publicering

Vittnesseminariet spelades in med ljud och bild. Därefter transkriberades inspelningen och jag gjorde en varsam redigering av transkriptet i syfte att göra det läsbart och begripligt och strök och korrigerade därför upprepningar, grammatiska fel och oavslutade resonemang. Förkortningar skrevs ut för att underlätta förståelse och läsbarhet. I vissa fall har enstaka meningar eller bisatser lagts till inom klamrar i texten för att förtydliga eller göra resonemang fullständiga. Längre kommentarer och förklaringar har jag däremot fogat till manuskriptet som fotnoter.

Innan publicering skickade jag de redigerade transkripten till seminariedeltagarna som fick tillfälle att läsa sina inlägg och kommentera dessa, samt komma med förslag om något var otydligt. Resonemang som var oavslutade lät jag stå kvar och markerade dessa för att informanten i genomgången av transkriptet skulle få möjlighet att slutföra resonemanget. Arbetet med att skriva förklarande fotnoter till seminarierapporterna utgjorde en stor del av redigeringsarbetet. Här har paneldeltagarnas medverkat till att utforma noter. Deltagarna i vittnesseminariet har i olika utsträckning varit delaktiga i utformandet av noterna. Innan utskicket av transkriptet till paneldeltagarna markerades aktuella noter som behövde utformas. I olika utsträckning markerades vilken person i panelen som skulle kunna bistå med hjälp att utforma den aktuella noten.

Intervjuerna spelades in med ljud. Därefter transkriberades inspelningen av Rappa Tag. Därefter transkriberades inspelningen och jag gjorde en varsam redigering av transkriptet i syfte att göra det läsbart och begripligt och strök och korrigerade därför upprepningar, grammatiska fel och oavslutade resonemang. Förkortningar skrevs ut för att underlätta förståelse och läsbarhet. I vissa fall har enstaka meningar eller bisatser lagts till i texten för att förtydliga eller göra resonemang fullständiga. I den första redigeringsomgången lät jag de resonemang som var oavslutade stå kvar och markerade dessa för att informanten i genomgången av intervjutranskriptet skulle få möjlighet att slutföra resonemanget. I övrigt ändrades inte ordalydelsen och jag var mån om att behålla talspråket och påvisa den muntliga karaktären i materialet. Efter en första redigering skickades transkripten ut till informanterna som fick tillfälle att förtydliga, korrigera och kommentera otydligheter i manuskriptet. Partier som behövde klargöras markerade jag för att underlätta för informanterna.

Fortsatt forskning och dokumentation

Här nedan följer några förslag på uppslag för fortsatt forskning och dokumentation. Både Mirko Ernkvist och Annas Orrghen ger i sina slutrapporter förslag på vidare forskning och dokumentation inom fokusområdet media. Ett av de förslag som Anna Orrghen gett är redaktionella förändringar inom produktionen i media med anledning av data-tekniken, vilket var något som berördes i mycket ringa utsträckning under vittnesseminariet om fackpress på dataområdet. Vissa bitar av detta har också täckts in genom ett tidigare vittnesseminarium som behandlade grafikernas förändrade arbetssituation i och med

datatekniken.⁶ De tekniska förändringarna i tidningsarbetet på grund av datorer diskuterades av panelen, men detta skulle kunna undersökas ytterligare och hur detta i förlängningen påverkade själva innehållet.

Ett annat uppslag i anslutning till vittnesseminariet om fackpress på datatområdet skulle kunna vara att undersöka de olika användargrupperna av de aktuella tidningarna. Vilka var dessa? Skiljde sig dessa sinsemellan åt? Nådde denna typ av press många läsare och hade den på så vis en stor påverkan på datamarknaden?

Intervjuerna med medlemmar ur dataföreningen Stacken ger en inblick i ett ungt manligt nätverk. Denna kultur som omgärdar unga dataintresserade män skulle kunna undersökas. I en av intervjuerna diskuteras hackerkulturen. Detta område har även Mirko Ernkvist gett olika förslag på vidare forskning om i sin slutrapport. Vad fanns det mer för liknande grupper under den här tiden i hackerkulturen och vad ägnade sig dessa åt? Hur kan dessa grupper och dess sammansättning och aktiviteter jämföras med dagens unga dataintresserade nätverk? Politiska aspekter i detta skulle kunna undersökas, såsom synen på integritet och förhållandet till staten i datapolitiska frågor under 1980-talet. Framväxten av dataslang beskrivs också i samma intervju, detta skulle kunna studeras ännu djupare samt själva utvecklingen av detta språkbruk.

⁶ Per Lundin, ed., *Den skandinaviska skolan i systemutveckling under 1970- och 1980-talen: Exemplen DEMOS och UTOPLA. Transkript av ett vittnesseminarium vid Tekniska museet i Stockholm den 31 mars* (Stockholm, 2008).

Referenser

Tryckta vittnesseminarierapporter

Lindgren, Sofia (ed.) *Fackpress på dataområdet: Exempel från 1960- och 1970-talen. Transkript av ett vittnesseminarium vid Tekniska museet i Stockholm 14 oktober 2008* (Stockholm, 2008).

Intervjuer

Tom Engström: 22/8 2008

Jan Aschan: 1/10 2008

Bengt Marnfeldt 5/11 2008

Per Lindberg 24/11 2008

Thord Nilsson 10/12 2008

Kunskapsöversikt Anna Orrghen.

Slutrapport Anna Orrghen.

Slutrapport Mirko Ernkvist.

Telefonsamtal med Anna-Greta Dyring, 29/8 2008.

Birgitta Frejhagen, intervju från 2007 av Per Lundin, Avdelningen för teknik- och vetenskapshistoria, KTH, Stockholm.

Engström, Tom, *Datakraften i sambället: en slutmening om ett pionjärprojekt*, Forskningsrådsnämnden (Stockholm, 1993).

Lindgren, Sofia & Julia Peralta, eds., *Lysator: Transkript av ett vittnesseminarium vid Linköpings universitet den 21 februari 2008* (Stockholm, 2008).

Nissen, Jörgen, *Pojkarna vid datorn: Unga entusiaster i datateknikens värld* (Stockholm, 1993).

Rittsel, Pär, "Fem decenniers datapress" *Computer Sweden* 4/6 (2008).

Lundin, Per, ed., *Den skandinaviska skolan i systemutveckling under 1970- och 1980-talen: Exempler DEMOS och UTOPLA: Transkript av ett vittnesseminarium vid Tekniska museet i Stockholm den 31 mars* (Stockholm, 2008).

Peterson, T. F., *Nightwork: A history of hacks and pranks at MIT* (Cambridge, Mass., 2003).

Walleij, Linus, *Copyright finns inte v3.0*, (Ljungby, 2000).